

УДК 378.147.001.76

ЛЕКЦІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

©Зеленська Л.Д.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Інформація про автора:

Зеленська Людмила Дмитрівна: ORCID: 0000-0002-3324-5173; zelenskaya_ludmila@ukr.net; доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковородивул. Алчевських 29; м. Харків, 61002, Україна.

У статті здійснено ретроспективний аналіз лекційної форми навчання у вітчизняній вищій школі. Визначено причини дискусії в середовищі прогресивної науково-педагогічної громадськості XIX – початку XX століття щодо її доцільності, переваг і недоліків з огляду на суспільні вимоги. Розкрито теоретико-методичні засади підготовки й проведення академічної лекції як основної форми навчання у національній вищій школі (принципи, функції, структура, основні вимоги). Акцентовано увагу на недоліках академічної (традиційної) лекції в контексті сучасних викликів (глобалізація, інновації в науково-технічній сфері, мобільність людських ресурсів, реалізація «Програми навчання протягом життя» тощо). Висловлено авторську позицію щодо шляхів підвищення ефективності лекційної форми навчання у ВНЗ (поєднання керівної ролі викладача з високою активністю студентів на основі використання сучасних інноваційних (інтерактивних, мультимедійних, інформаційних) технологій, забезпечення оперативного зворотного зв'язку зі студентами, інтенсифікація педагогічної праці, мобілізація мислення, знань та вмінь студентів шляхом запровадження інноваційних технологій, реалізація повною мірою принципу виховуючого навчання, орієнтування на попереднє самостійне засвоєння студентами змісту лекційного матеріалу). Окреслено найбільш раціональні й дієві способи трансформації лекційної форми навчання з огляду на сучасні вимоги (проблемна лекція, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція брейнстормінг («мозкова атака»), лекція прес-конференція, бінарна лекція, інтерактивна лекція тощо). Доведено доцільність широкого запровадження в практику вищої школи інтерактивної, мультимедійної та проблемної лекцій. Зазначено умови, що покликані забезпечити результативність запровадження названих інновацій.

Ключові слова: форма навчання, лекція, види лекцій, інновації, вимоги, принципи, функції, умови.

Зеленская Л.Д. «Лекционная форма обучения в контексте трансформационных вызовов современности»

В статье осуществлен ретроспективный анализ лекционной формы обучения в отечественной высшей школе. Определены причины дискуссии в средепрогрессивной научно-педагогической общественности второй половины XIX - начала XX века относительно целесообразности, преимуществ и недостатков в связи с общественными требованиями. Раскрыты теоретико-методические основы подготовки и проведения академической лекции как основной формы обучения в национальной высшей школе (принципы, функции, структура, основные требования). Акцентируется внимание на недостатках академической (традиционной) лекции в контексте современных вызовов (глобализация, инновации в научно-технической сфере, мобильность человеческих ресурсов, реализация «Программы обучения в течение жизни» и т.п.). Высказано авторскую позицию относительно повышения эффективности лекционной формы обучения в вузе (сочетание руководящей роли преподавателя с высокой активностью студентов на основе использования современных инновационных (интерактивных, мультимедийных,

інформаційних) технологій, забезпечення оперативної зворотної зв'язки з студентами, інтенсифікація педагогічного праці, мобілізація мислення, знань і навчання студентів шляхом впровадження інноваційних технологій, реалізація в повній мірі принципу виховуючого навчання, орієнтація на попереднє самостійне засвоєння студентами змісту лекційного матеріалу). Визначені найбільш раціональні та ефективні способи трансформації лекційної форми навчання з урахуванням сучасних вимог (проблемна лекція, лекція з заздалегідь запланованими помилками, лекція брейнстормінг («мозгова атака»), лекція прес-конференція, бінарна лекція, інтерактивна лекція тощо). Доведено доцільність широкого впровадження в практику вищої школи інтерактивної, мультимедійної та проблемної лекцій. Вказано умови, необхідні для забезпечення результативності впровадження перелічених інновацій.

Ключові слова: форма навчання, лекція, види лекцій, інновації, вимоги, принципи, функції, умови.

Zelenska L. "Lecture in the context of modern transformation challenges"

The article looks into the retrospective analysis of lecture as a form of education in the national high school. The reasons for debate among progressive scientific and educational society of XIX- early XX century on its expediency, advantages and disadvantages due to public demands are determined. The present article reveals theoretical and methodological principles of preparation and conducting of academic lecture as the main form of education in national high school (principles, functions, structure, basic requirements). The attention is concentrated on disadvantages of academic (traditional) lectures in the context of current challenges (globalization, innovations in science and technology, mobility of human resources, realization of the "Program of lifelong learning", etc.). The author's position as to the ways of improving lecture forms of education at the university (combination of leadership of the teacher with students of high activity level through the use of modern innovative (interactive, multimedia, informational) technologies, providing an efficient feedback from students, intensification of pedagogical work, mobilization of thinking, knowledge and skills of students through the introduction of innovative technologies, full implementation of the principle of full educational learning, orientation on the previously mastered by students material of the lecture) is presented. The most rational and effective ways of transformation the lecture as a form of education due to the modern requirements (problematic lecture, lecture with premeditated errors, "brainstorming", lecture as a press-conference, binary lectures, interactive lectures, etc.) are outlined. The expediency of wide introduction of multimedia and problematic lectures into the high school educational process is proved. Conditions said to be intended to ensure the effectiveness of the introduction of innovations presented are indicated.

Key words: form of education, lecture, lecture types, innovations, requirements, principles, functions, conditions.

Постановка проблеми. Розбудова національної системи вищої освіти в сучасних умовах з урахуванням кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на розв'язанні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток, не дають можливості забезпечити нову якість вищої освіти, адекватну нинішній історичній епосі.

Серед зазначених проблем особливо актуальними є: недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці; повільне здійснення гуманізації та інформатизації системи вищої освіти, впровадження в навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій; відсутність системи мотивації і стимулювання інноваційної діяльності тощо.

Одним із шляхів вирішення зазначених проблем слугує модернізація не лише структури й змісту вищої освіти, але й організаційних форм навчання, зокрема лекційної, на інноваційній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації останніх років свідчать про активний пошук науковцями й викладачами-практиками нових підходів до організації й

проведення лекційних занять у вищій школі. Так, питання ефективного поєднання методологічної, дидактичної й технологічної складових у змісті й структурі лекції знайшли обґрунтування в працях О. Аксьонової, С. Вітвицької, Л. Головка, В. Нагаєва, С. Піхоти, Т. Ротової та ін.; шляхи й методичні прийоми забезпечення пізнавальної активності й самостійності студентів під час лекційних занять висвітлено в працях А. Алексюка, В. Вергасова, І. Кобиляцького, А. Кузьмінського, М. Махмутова та ін.; інноваційні підходи до проведення сучасної лекції представлено в наукових доробках М. Артюшиної, М. Буланової-Топоркової, Т. Головчука, Л. Кайдалової, М. Махінової, В. Ягупова та ін.

Мета статті – на основі аналізу генези лекційної форми навчання у національній вищій школі охарактеризувати альтернативні підходи до її організації в контексті сучасних викликів.

Виклад основного змісту. Як відомо, лекція є основною формою навчання у вищій школі, дидактична мета якої полягає в тому, щоб увести студентів у наукову проблему, повідомити і розкрити основні питання теми, зосередити увагу на найскладнішому матеріалі, готувати їх до подальшої самостійної роботи.

Зазначимо, що лекційна форма навчання зародилася в Стародавній Греції і набула розвитку в Стародавньому Римі та в епоху Середньовіччя. У цей час джерел інформації було обмаль, тому вчений, як правило магістр або професор, систематизував інформацію у вигляді писаних текстів і на заняттях зачитував матеріал студентам. Це був своєрідний спосіб колективного розповсюдження і засвоєння інформації.

У процесі наукового пошуку встановлено, що така практика зберігалася й у вітчизняній вищій школі аж до середини XIX століття. При цьому більшість університетських лекційних курсів не мала наукового спрямування і містила лише фрагментарні уявлення викладача про предмет. Студентам також відводилася роль пасивних спостерігачів, що полягала «у вислуховуванні та розумінні лекцій, які читаються» [5]. Зазначені тенденції зумовлювали не тільки негативне ставлення до лекцій з боку студентів, але й породжували думки серед викладачів щодо їх недоцільності в умовах інтенсивного розвитку наукового знання й широкого запровадження практичних і семінарських занять, що набули поширення, починаючи з другої половини XIX століття. Зокрема, М. Пирогов одну із причин негативного ставлення студентів до багатьох університетських лекторів убачав у тому, що вони часто не вірили своєму викладачеві або не були впевнені в глибині його знань та щирості наукових переконань. «Тому, - писав учений, - новому поколінню наших професорів потрібно добре зрозуміти значення авторитету в науці та його необхідність для студентів» [7, с. 387].

Вивчення історико-педагогічних джерел [3; 5; 7] засвідчує той факт, що саме на межі XIX-XX століть науково-педагогічною громадськістю починає здійснюватися інтенсивний пошук шляхів раціоналізації лекційної форми навчання, серед яких перевага надавалася поглибленню змісту лекції, удосконаленню способів організації розумової діяльності студентів, активізації їхнього мислення за допомогою дидактичних засобів розвитку уваги і подолання пасивності («короткі диспути», «бесіди», «задавання запитань» тощо). Зокрема, М. Пирогов обґрунтував два методичних різновиди читання лекції, кожен із яких мав сприяти тому, щоб «розум слухачів на лекціях був у постійній роботі»: по-перше, коли «викладач пояснює наукові істини, що не опубліковані чи одному йому відомі та ним одним добути»; по-друге, коли «викладач має особливий хист слова» [7, с. 139]. Водночас, будучи прихильником ідеї розвитку самостійності й активності студентів у навчанні, учений пропонував розглядати лекції і як доповнення до самостійної роботи студентів. За таких умов, на його переконання, лекції мають набувати допоміжної роз'яснювального значення.

Утім, як відомо, в практиці вищої школи впродовж наступного століття першість посіла саме академічна лекція, яка залишається провідною формою навчання у вищій школі дотепер. За словами проф. С. Миротворцева, академічна лекція стала «кульмінаційним пунктом усього нашого викладання». Така лекція відповідає навчальному завданню конкретної дисципліни і спрямована на реалізацію чинної програми. Вона будується на

принципах системності, інформативності, наочності, доступності й покликана реалізувати низку функцій: освітню, розвивальну, виховну, організаційну. Кожна така лекція є логічно завершеною ланкою єдиної замкненої системи - курсу лекцій. У її тексті мають бути чітко пов'язані між собою структурно-логічні дидактичні блоки. Проектується графічний текст, планується де, коли, скільки і які схеми, рисунки, графіки, формули будуть подаватися як підтвердження вербальної інформації. Принцип наочності реалізується за допомогою різних засобів візуалізації. Академічна лекція читається зрозумілою для студентів мовою із поясненням незнайомих слів і термінів. Її текст має бути логічним, простим і зрозумілим [1].

Віддаючи перевагу саме академічній лекції, М.Жуковський зазначав, що за силою вражень, які створює така лекція, вона стоїть вище від усіх інших форм і методів. Водночас вона є найекономнішою в часі.

Утім на переконання більшості науковців [1; 4; 8], не дивлячись на її суттєві переваги, академічна лекція має низку недоліків.

- по-перше, інформація, яку подає викладач, спрямована, в основному, на слухову пам'ять студента. Цей вид пам'яті досить недосконалий. Сприйнята інформація утримується в короткотерміновій пам'яті невеликий проміжок часу. І коли немає підкріплення, інформація «вивітряється». Дослідження засвідчують той факт, що на кінець лекції з усього обсягу поданої інформації студент може відтворити лише 10-15 %;

- по-друге, великі потоки слухачів (понад 50 осіб) позбавляють викладача можливості ефективно управляти розумовою діяльністю студентів (робота за схемою «вислухай, запам'ятай, відтвори»);

- по-третє, студенти молодших курсів слабко володіють методикою і технікою сприймання змісту лекції та її конспектування;

- по-четверте, класична лекція певною мірою привчає студента до пасивного привласнення чужих думок, не стимулює потягу до самостійного навчання, не забезпечує індивідуального, диференційованого підходу до навчання;

- по-п'яте, значний обсяг часу витрачається лектором для запису студентами основних ідей чи положень питання, що розкривається;

- по-шосте, не кожен лектор володіє риторичною майстерністю, що дозволяє утримувати аудиторію впродовж відведеного лекційного часу.

Отже, недоліки самої традиційної лекції, з одного боку, й низка суспільних викликів, які постали сьогодні перед вищою школою, з іншого боку, знову ставлять під сумнів доцільність лекційної форми навчання і водночас стимулюють науково-педагогічну спільноту до пошуку шляхів її вдосконалення. Непересічне значення в цьому процесі належить саме суспільним викликам, до яких ми відносимо:

- масовість здобуття вищої освіти, появу «нового студента», який позиціонує себе як замовник освітніх послуг і вимагає більш комфортного і якісного навчання;

- культурну реінтерпритацію вищої освіти, тобто віднесення її до «приватних благ», що зумовило перетворення більшості університетів у бізнес-корпорації;

- перебудову свідомості, ментальності, традиційних форм діяльності цілих генерацій викладачів, втрату ними статусу монополіста і розпорядника знань і інформації;

- інтенсивний розвиток інформаційних технологій, поширення дистанційного навчання, що дозволяють студентам слухати лекції в онлайн-режимі кращих спеціалістів із різних куточків світу. Тим більше, що для сучасного покоління студентів заміна загального фізичного освітнього простору віртуальним є вже природним процесом;

- необхідність реалізації «Програми навчання протягом життя» тощо.

На наше переконання, сьогодні ефективною є така лекція, яка дозволяє поєднати керівну роль педагога з високою активністю студентів на основі використання сучасних інноваційних (інтерактивних, мультимедійних, інформаційних) технологій, дає можливість опрацювати значний масив інформації, налагоджувати оперативний зворотній зв'язок зі студентами, сприяє інтенсифікації педагогічної праці, мобілізації мислення, знань та вмінь студента і, як наслідок, досягнення високих результатів навчальної діяльності. Це вимагає принципово нової «університетської педагогіки» - від «педагогіки запам'ятовування» до «педагогіки відкриття».

В останні роки педагогічною наукою і вишівською практикою накопичено значний обсяг знань і практичних рекомендацій щодо підготовки, організації й проведення нетрадиційних лекцій, які певною мірою відповідають зазначеним вимогам (проблемна лекція, лекція із задалегідь запланованими помилками, лекція брейнстормінг («мозкова атака»), лекція прес-конференція, бінарна лекція, інтерактивна лекція тощо). Зупинимось на характеристиці саме тих, які є сьогодні найбільш затребуваними на ринку освітніх послуг.

По-перше, - це інтерактивна лекція, що дозволяє поєднати керівну роль викладача з високою активністю студентів на основі використання сучасних інтерактивних технологій. Викладання програмного матеріалу в процесі такої лекції здійснюється шляхом активізації знань студентів як ретроспективних, що побудовані на базі міжпредметних зв'язків, так і новостворених, які студент отримує під час лекції за допомогою викладача та самостійного мислення [6].

Слід звернути увагу на те, що не кожна лекція і не з кожного предмету може бути побудована як інтерактивна. Тому мотивація викладача до читання інтерактивної лекції повинна бути досить потужною та обгрунтованою.

На відміну від традиційної, інтерактивна лекція зводить до мінімуму монолог викладача, а надає перевагу діалогу лектора і студентів, під час якого останні поступово набувають необхідних знань. Інтерактивна лекція має не суто інформаційний характер, а здебільшого проблемний і пошуковий. При цьому змінюється роль викладача: він не тільки викладає матеріал, але й створює систему нової інформації, знань студентів шляхом активізації їхньої самостійної роботи. Лектор ставить проблему перед студентами і особисто допомагає їм самостійно працювати в напрямі її розв'язання, консультує в поетапному пошуку рішення.

Отже, особливостями інтерактивної лекції є, по-перше, активізація мислення і поведінки студентів, яка має довготривалий характер упродовж усього лекційного часу; по-друге, - самостійність навчання та прийняття рішень студентами; по-третє, - постійна взаємодія викладача і студентів.

За свідченням науковців [4; 6; 8], реалізація названих особливостей досягається під час лекції за рахунок комплексного застосування найбільш доцільних у кожному конкретному випадку інноваційних технологій. Серед них перевагу мають комп'ютерні технології, зокрема гіпертекстові, навчальні модулі, ділові ігри, технології «кейс-стаді», «уорк-шоп», тренінги, презентації тощо.

Окрім інтерактивних лекцій сьогодні особливо затребуваними з боку суб'єктів учіння є лекції на основі мультимедійних технологій. Організаційна сторона впровадження даної технології полягає в тому, що на початку курсу студент отримує електронну версію конспекту і на лекцію приходить із роздрукованим змістом. За такої умови він має можливість раніше опрацювати матеріал лекції, визначити незрозумілі моменти та уточнити їх під час лекції. На самій лекції студент звільняється від трудомісткого та стомлюючого процесу конспектування і може зосередитися на суті навчального матеріалу.

Технологія лекції з використанням інтерактивної дошки дозволяє студенту «увімкнути» всі канали сприйняття інформації. На екрані послідовно висвітлюється базова ситуація та її розвиток. Ключові моменти підкреслюються, виділяються кольором, пояснювальним текстом, звуковими ефектами. Механізми процесів пояснюються засобами анімації та демонстрацією вмонтованих цифрових відеозйомок. Засоби дошки дозволяють у доступній формі підкреслити найбільш значущі моменти лекції.

Підкреслимо, що переваги традиційної лекції (подання матеріалу викладачем, розстановка акцентів, постановка завдання, послідовний розвиток складної системи від елементарного об'єкта тощо) у віртуальній лекції навіть підсилюються.

Досвід засвідчує, що впровадження мультимедійних технологій в процес навчання є достатньо дієвим, але потребує вирішення значного обсягу завдань щодо розвитку матеріально-технічної бази, напрацюванню відповідного досвіду та методології викладання.

Досить ефективною в контексті сучасних викликів вважаємо і проблемну лекцію, яка ставить за мету розвинути творчі здібності студента, спрямувати його в напрямі здобуття нових знань через власну ініціативу та активність у навчанні.

Прочитана проблемна лекція може бути з навчальної дисципліни або окремої теми, яка має не суто інформаційний, а пошуковий характер. Особливістю такої лекції є те, що викладач створює проблемну ситуацію, визначає проблему, яка потребує дослідження та вирішення на даній лекції. При цьому лектор не тільки ставить проблему, а й організовує процес її розв'язання, активізує студентів, залучає їх до обговорення, висловлення думок і прийняття рішення. У такий спосіб студенти набувають знання через дію, активне мислення, спільну працю над розв'язанням поставленої проблеми. Викладач, зі свого боку, спрямовує розумову діяльність студентів у заданому напрямі.

Проблемний виклад лекції змінює роль викладача і перетворює його з традиційного лектора, який бере на себе подання всієї системи знань з обраної теми, на викладача-консультанта, який консулює студентів щодо розв'язання визначеної проблеми.

Орієнтовна структура проблемної лекції може бути такою:

1. Проблемний блок – постановка проблеми. Викладач повинен досить чітко поставити проблему лекції і обґрунтувати необхідність її розв'язання.

2. Інформаційний блок – надання системи інформації. Викладач орієнтує студентів щодо існуючого інструментарію, тобто того, що напрацьовано з даної проблеми з теоретичної точки зору, які знання вже набуті в процесі розвитку світової чи вітчизняної науки, яка інформація існує і які джерела її містять.

3. Блок аналізу і синтезу – всебічне вивчення проблеми дослідження. На цьому етапі створюється наукове середовище, творчий мікроклімат для деталізованого обговорення окремих питань, вивчення положень і процесів.

Унаслідок дослідження будь-яким методом студенти повинні надати варіанти розв'язання проблеми, підходи до вирішення ситуації, поради, рекомендації, розробити пропозиції. Викладач під час обговорення консулює студентів, активізує їхні попередні знання та досвід, деталізує завдання, орієнтує щодо необхідної інформації, інструментарію та механізму їх використання, сприяє обговоренню, допомагає в поетапному пошуку рішення, формулює остаточний висновок.

4. Підсумковий блок – оцінка результатів дослідження. На цьому етапі викладач підводить підсумки проведеного заняття, оцінює роботу студентів щодо розв'язання поставленої проблеми [6].

Висновки. Отже, на підставі зазначеного можна зробити висновок про те, що сьогодні в умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій, поширення вільного доступу до різних джерел інформації, зміни функцій лектора від транслятора знань до консультанта в самостійному здобутті студентами знань, лекційна форма викладання у вищій школі потребує суттєвого оновлення. Лекційна аудиторія має перетворитися із майданчика трансляції готової інформації в центр постановки завдань і обговорення шляхів їх рішення. Це, у свою чергу, вимагає з одного боку, розширення функцій сучасної лекції, серед яких ключовими постають методологічна, виховна, інформаційна, розвивальна, орієнтувальна, організаційна, з іншого боку, - підвищення вимог до неї. Проте досягти очікуваних результатів можливо за таких умов:

- по-перше, покращення матеріально-технічної бази, укомплектування лекційних аудиторій сучасними технічними засобами: комп'ютером, мультимедійним проектором, інтерактивною дошкою (типу SMART Board);

- по-друге, розробки електронної версії лекційного курсу (мультимедійного підручника, електронного конспекту лекцій, презентаційної версії курсу у форматі PowerPoint), з яким студент може ознайомитися на інформаційно-консультативному сайті кафедри або безпосередньо у викладача;

- по-третє, зміни мотивації навчальної діяльності студентів у зв'язку з наданням їм повного конспекту лекцій для попереднього ознайомлення;

- по-четверте, поглиблення методичної й технічної підготовленості професорсько-викладацького складу, розвитку вмінь і навичок вибудовувати суб'єкт-суб'єктні відносини під час лекції в діалоговому режимі, виявлення педагогічного такту в стосунках зі студентами, а також реалізації повною мірою принципу виховуючого навчання, оскільки перед професорсько-викладацьким складом сьогодні стоїть складне завдання: виховати не інтелектуала, а інтелігента.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових пошуків може стати виявлення шляхів і способів оперативного вдосконалення провідних форм навчання у вищій школі в контексті сучасних суспільних викликів.

Список використаних джерел

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посібник для студ. магістратури / С. С. Вітвицька. – Київ : Центр навч. літер., 2003. – 316 с.
2. Головка Л. Активізація самостійної роботи студентів під час лекційних занять / Л. Головка // Освіта і управління. – 2004. – Т. 5., № 1. – С. 5.
3. Зеленська Л. Д. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу (історико-педагогічний аспект) : монографія / Л. Д. Зеленська, С. Т. Золотухіна. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2007. – 185 с.
4. Кайдалова Л. Г. Теоретико-методичні аспекти викладання лекції у вищому навчальному закладі [Текст] / Л. Г. Кайдалова // Нові технології навчання : наук.метод. зб. – 2012. – № 72. – С. 96-100.
5. Курило Л. Місце і роль лекцій в навчальному процесі класичних університетів України імперської доби (XIX – початок XX століття) / Л. Курило // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. : Психологія. Педагогіка. Соціологія. – 2012. – Вип. 3. – С. 59-61.
6. Махінова М. В. Інтерактивний підхід при читанні лекцій / М. В. Махінова. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Pedagogica/73210.doc.htm. – Назва з екрану.
7. Пирогов Н. И. Избранные педагогические сочинения / Н. И. Пирогов. – М., 1985. – 387 с.
8. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З. І. Слєпкань. – Київ : Вища шк., 2005. – 239 с.

References:

1. Vitvytska, SS 2003, *Osnovy pedahohiky vyshchoyi shkoly*, Tsentr navchalnoyi literatury, Kyiv.
2. Holovko, L 2004, 'Aktyvizatsiya samostiyanoi roboty studentiv pid chas lektsiinykh zanyat', *Osvita i upravlinnya*, vol. 5, no.1, p. 5.
3. Zelenska, LD & Zolotukhina, ST 2007, *Profesiyno-pedahohichna kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu (istoryko-pedahohichnyy aspekt)*, Kharkivskyy natsionalnyy pedahohichnyy universytet imeni H.S. Skovorody, Kharkiv.
4. Kaydalova, LH 2012, 'Teoretyko-metodychni aspekty vykladannya lektsiyi u vyshchomu navchalnomu zakladi', *Novi tekhnolohiyi navchannya*, no. 72, pp. 96-100.
5. Kurylo, L 2012, 'Mistse i rol lektsiy v navchalnomu protsesi klasychnykh universytetiv Ukrayiny imperskoyi doby (XIX – pochatok XX stolittya)', *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Seryya Psykholohiya. Pedahohika.Sotsiolohiya*, iss. 3, pp. 59-61.
6. Makhinova, MV n.d., *Interaktyvnyy pidkhid pry chytanni lektsiy*, <http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Pedagogica/73210.doc.htm>.
7. Pirogov, NI 1985, *Izbrannye pedagogicheskie sochineniya*, Moskva.
8. Slyepkan, ZI 2005, *Naukovi zasady pedahohichnoho protsesu u vyshchiiy shkoli*, Vyshcha shkola, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2016р.